

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

Մի ԽՕՄԲ Ս. ՍԱՀԱԿԻ ԵՒ Ս. ՄԵՍՐՈՊԻ ՅԻ-
ՇԱՏԱԿԻՆ ԹՈՒՆԿՆ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ

Լուսացոյ զէմքեր, հայոց ոսկեգարի շող-
շող փայլ ու փառք, որ 1500 տարվայ հնու-
թեան ետևից ձեր համայն պայծառութեամբ,
ձեր հոգու համակ վեհութեամբ կանգնած
էք մեր մտքի առաջ. որ ձեր հեռատես աչ-
քերի աչնիւ բերբերով դեռ նայում էք հա-
յոց կիսաքանդ աշխարհին, հսկում այն ազ-
գի վրա, որ դուք վերստին ծնաք, դաս-
տիարակեցիք, պահեցիք, ձեր տաք շնչովը
շեռուցիք, Սահակ ու Մեսրոպ, Մեսրոպ ու
Սահակ, բլբլ բերան փառք ձեզ, հազար
ծնրադրութիւն ձեր առջև:

Ահա այն վառ լապտերով, որ դուք տը-
ւիք մեր ձեռքը, դարբերի խաւար ճամբէն
լուսաւորելով այսօր զէպի ձեզ ենք գալիս.
գալիս ենք տեսնելու մեր նախնեաց տառա-
պանքի օրերը, տանջալից կեանքի, հիւանդ
հայութիւնը, որին դուք բժշկեցիք, գերեզ-
մանի բերանից զէպի կեանքը դարձրիք:
Գալիս ենք մեր սրտի լաւագոյն խունկը
բուրելու ձեր առաջ, այն գողտրիկ անուշ
լեզուով ներբողելու ձեզ, որով բուժեցիք
մեր համրութիւնը, որով վարդաբեցիք մեր
բերանը, որով շանթահարեցիք թշնամուն,
որով քաղցրացրիք մեր քիմքն ու կեանքը:
Փնոք ձեզ, հայոց փոքրիկ աշխարհի մեծ
հերոսներ:

Սէգ լեռներով երկնացած, անեզ ձորերով

ու հովիտներով երկրացած ու դաշտացած
վանդակաձև կտրտված մի երկիր, նման
մեղրահացի բճիճների, ուր հայ ժողովուրդն
էր ապրում: Որքան հովիտ, այնքան կղզիա-
ցած գաւառ, որքան լեռ, այնքան իշխան
ու նախարար, առանց բարոյական ու քա-
ղաքական միութեան, անհաշտ, նախանձոտ,
ատող ու անխաղաղ: Մի տղէտ ժողո-
վուրդ, տնտեսապէս կողոպտված իր իշ-
խանների ձեռքով, անմխիթար, երերուն,
անհաստատ կորել էր հաւատը զէպի հին
հեթանոսական հայ աստուածները, թագա-
ւորել էր հայոց աշխարհում անբարոյական-
անհաւատութիւնը զէպի բարին ու գեղե-
ցիկը:

Այս քաղաքական, տնտեսական, կրօնա-
բարոյական անկման ու տգիտութեան հե-
տևանքով հայոց աշխարհը օտարների աս-
պարէզ էր դարձած: Պարսիկ, յոյն ու հո-
մայեցի իրանց սևաթոյր զօրքերով, իրանց՝
քանց աստղերն սնհամար լէզէօններով մըր-
րիկներից հեք, թռչուններից թև առած
գալիս, փռվում են ու մորեխի պէս ծած-
կում հայոց լեռ ու հովիտ, աւերում, կոր-
ծանում երկիրը, գերի վարում ժողովրդին.
օր-աւուր միմեանց ետևից ու միմեանցից
գաւառներ խլում, ազգերի ցանկից օր-ա-
ւուր ջնջում հայ ժողովրդի անունը, խլում
նրա ձեռքից գոյութեան իրաւաթուղթը և
և այս չարիքի մէջ նպաստաւոր էին նրանց
հայ դաւաճան նախարարները, ստոր հայ
մատնողները, փառասէր վատերը:

Անմխիթար, լքեակ, արինապանդ անա-
ւորութիւնից սարսափահար հայը ոչ մարմնի,

ոչ հոգու մխիթարութիւն ունէր. դրսից՝ վերաւոր, ներսից՝ ախտաւոր:

Քրիստոնէութիւնն անա այս վիճակի մէջ գտաւ Հայաստանը, որ երկու ճանապարհով, նախ՝ Ասորիքի, ապա Փոքր-Ասիայի վրայով իր բարոյական-կրօնական կենդանարար շողերով մեր աշխարհը մտաւ:

Հոգևոր մխիթարութեան կարօտ հայ ժողովուրդը գրկաբաց ընդունեց քրիստոնէութեան առաքեալներին. իր թագ ու պսակ արքայի՝ Տրդատի պիտաւորութեամբ փարվեց հայոց աշխարհի Մեծ Հուսաւորչին. Աւետարանը որպէս բարոյական-կենցաղական օրէնսգիրք ընդունեց, որի վրա պիտի դաստիարակվէր հայը: Քրիստոնէական սէրը, հեզութիւնը, յոյսը, գթութիւնը սպեղանին եղան հայ ժողովրդի վերաւոր հոգուն, որ հիւանդ էր ատելութեամբ, ախտաւոր՝ հպարտութեամբ, ցաւազար՝ անգթութեամբ, ախտաժէտ՝ անյուսութեամբ:

Քրիստոնէական առաքիլութիւնները առաջ բերին անձնազոհութեան հոգի յանուն զաղափարի. հերոսներ հանդէս եկան, նահատակներ, մարտիրոսներ, որոնց հաւատ ներշնչվեց, թէ զոհաբերութիւնը միայն կենցաղական-բարոյական օրէնքի պահանջ չէ, որ փրկութիւն չը շահելու դէպքում կարող է որպէս յուսահատութիւն փուլել հերոսական ոգու վրա, այլ՝ կենդանի՝ Աստուծու պահանջ, որ հերոսներին վարձատրում է իր նոր ու անանց թագաւորութեան մէջ: Եւ այս հաւատը հային ազնիւ սխրագործութիւնների ճանապարհի վրա դրեց:

Սակայն հայը իր զիրն ու գրականու-

թիւնը չունէր. յոյներն ու ասորիք յոյն ու ասորի քարոզիչներով և քահանաներով լըցրին հայոց աշխարհը: Հայ մանուկ ու ծեր, այր ու կին Աւետարան լսում ու կարդում էին ասորիքէն և յունարէն: Ոչ օտար քարոզիչները և ոչ նրանց առաքողները եռանդ չէին խնայում յոյն ու ասորի գրով, լեզուով, գրականութեամբ աննդել հայոց միտքն ու հոգին և օր աւուր վանել հայոց լեզուն, սեփական փառքի գիտակցութիւնը, ինքնուրոյն ապրելու ցանկութիւնը հայոց միջից: Հային հանում էին հայութիւնից և տեղը ասորուն և յոյնին դնում:

Իժազդաբար քրիստոնէութիւնը իր անխառն վիճակով չէ ընդունվում ու չէ մնում ազգերի մէջ: Ամենայն ազգ իր կրօնի հետ միացնում է իր անհատական ու ազգային հակումները, աշխարհահայեացքը, ձգտումները, ազգայնացնում է, այնպէս է պաշտում: Ասորին և յոյնը քրիստոնէութեան անուան տակ հայոց աշխարհում յոյնութիւն և ասորիութիւն էին տարածում: Բարիք ու չարիք չը կայ աշխարհիս վրա. ամենայն ինչ բարի է ստեղծված, լոկ գէշ գործադրութիւնն է, որ բարին չար է դարձնում: Քրիստոնէութիւնը բացարձակ բարիք է, բայց նրանով օտար քարոզիչները ջնջել կամեցան հայութիւնը: Եւ անա նրանց ցանած սերմերից մեր ազգի կործանումն էր ծնում:

Չարիքներն երկու տեսակի, երկու բնոյթ ունեն. կամ կայծակի յանկարծահաւ շանթի նման ջախջախում, ջնջում են, կամ դարանակալ որդի նման կրծում, մաշում են ար-

մտաները: Հայութեան գլխին պարսից սուրն ու հուրը կայծակի շանթերի նման էր կախված. իսկ յոյնն աւ ասորին, որպէս դարանակալ որդեր, հայ ժողովրդի գոյութեան ծառի արմատն էին մտել՝ կրծելու, նրա հոգին՝ ծծելու, նրա բերան՝ լեզուն անդամալուծելու: Օտար քաղաքակրթութեան շունչը թունաւոր, որ հպում էր հայկական ծաղիկ կեանքին, ու թօշնում էին թերթիկները, որ ձեռք էր մխում՝ դալկանում, թօթափում էին տերևները:

Կոյր էր հայը ու գնում էր դէպի անդունդ, դէպի վհերն անյատակ. խուլ էր հայը ու չէր լսում որոտունքը արհաւիրից ամպերի. համբ էր հայը ու պատասխան չունէր բերնում թշնամուն:

Բայց կոյրերը իրանց հոգու աշխարհում մի բնագրական լոյս ունեն. խուլներ՝ մի խուլ ձայն, համբերը՝ մի ներքին բարբառ: Նրանք տեսնում, նրանք լսում, նրանք խօսում են մի անգամ անդունդի եզրերին, ահաւոր առիւծների բաց բերանների առաջ՝ եթէ միայն մեռնելու հիւանդ չեն դեռ: Կարպի մի հատիկ երգն է այդ, բայց չնաշխարհիկ երգ:

Յայտնի աւանդութիւն է, թէ պարսիկ զօրքերը պարտված կրեսոս թագաւորի ապարանքն արշաւեցին, ներս խուժեցին թագապսակ արքայի ներքին սենեակները: Եւ մինչ պարսիկ զօրակաւը իր կացինը բարձրացրեց կրեսոսի զանգը ցրելու, թագաւորի ի ծնէ համբ որդին հօրն սպառնացող վտանգի սոսկումից հերոսական ջղաձգութեամբ, հոգու հուժկու թափով՝ ներ-

քին ալեկոծութեան անեղասաստ յորձանքով քանդեց, խորտակեց լեզուի կապանքներն ու աղաղակեց սպանչի երեսին. «Յետ տար ձեռքդ, անօրէն, չես տեսնում առաջդ աշխարհի տէր՝ մեծն կրեսոսն է կանգնած»:

Յունական ու ասորական նուրբ դիւանագլխութեան արիւնծարու նշտարը վարից, պարսկական շառաչող սուրը՝ վերից ցցվել ու կախվել էին հայի դիմաց, հայի գլխին: Իր հոգու նրբին թելերով, իր ջղերի անեղ ցնցումով շարժվեց հայը վտանգի բերանում. նրա խոցված հոգին ծովերից հողմ, լեռներից՝ ոյժ, կայծակից թափ առաւ, ներքին ուժգնութիւնից արձակվեցին լեզուի կապանքները, ընկաւ աչքերի վարագոյրը, բացվեցին լսիլիքը: Նա տեսաւ, նա լսեց, նա որոտաց դարանակալ թշնամիների երեսին. «Յետ քաշիր ձեռքդ, անօրէն, չես տեսնում, մեծ հայութիւնն է քո առջև կանգնած»:

Այս ալեկոծ հոգու ջղաձգութիւնից, կրկունքի ցաւերից, ներքին տագնապից ծնան երկու լուսաշաղղ դէմքերը՝ Սահակ ու Մեսրոպ, հայոց աշխարհի զուարթուն պահապանները: Նրանք կոյր հայութեան բացված ազնիւ աչքերի ըրբերն են, խուլ հայութեան՝ բուժված լսիլիք, համբ հայութեան անուշ բարբառը, խիղճ՝ հայութեան, միտքը լուսաւոր, անեղասաստ ձայնը թշնամիների երեսին, անմահութիւնը հայութեան:

Երկուան էլ պալատական անձեր, ժամանակի օտար գլխութեանց մեծ գլխականներ՝ թողին իրանց անձնական փառքը, թողեցին իրանց անձնական հանգիստն ու եր-

ջանկութիւնը, անսպասուկանի վերարկուն հապան. մէկը Լուսաւորչի Գահը բազմեց, որպէս փարոս լուսատու, միւսը հայ խաւար ժողովրդի խորունկ խաւերն իջաւ՝ հոգու ճրագն ի ձեռին:

Քարոզեցին Աստուած և հայրենիք: Բայց հարկ էր, որ հայ մանուկը հայերէն կարգար, հայ քարոզչին լսէր, հայ փառքերը հայ զրքի մէջ տեսնէր: Տաճնապեցին այս խնդրով Սահակ ու Մեսրոպ իրանց հանձարին և Աստուծոյ օգնութեանն ապաւինելով՝ հայոց գիրն ստեղծեցին:

Երանի այն աչքերին, որոնք տեսան այն երկնային հանգէսը երկրի վրա, երբ ս. Մեսրոպը Ս. Գրքի լուսագոյն գիրքը՝ իմաստունի «Աւակացը» թարգմանած ու գրկած Հայաստան եկաւ: Հայրապետ ու թագաւոր, իշխան ու ժողովուրդ, մայր ու մանուկ ընդառաջ ելան աստուածաշնորհ առաքելին, հայոց գիրը համբուրիւ ընդունեցին, ու ցնծաց հայոց աշխարհ իր փրկութեան արշալոյսը տղունելով:

Բազմացան վանքեր, նրանց սիրող զըրկում ըուսան հայ վարժարաններ, յանուն հայրենիքի փրկութեան ամուսնաւոր վանականներ ընտանեկան հոգսից ազատ մնալու համար՝ ամուրի հոչակվեցին, անձնատուր եղան վարժապետութեան, վարդապետութեան, գրականութեան, գիտութեան: Հայոց գիրը ոգիացաւ ու ոգի տուեց հայութեան: Հայոց վարժարաններն աւարտած ընտիր վանականներ այտաքին գիտութիւնները Հայաստան բերելու համար դեգերեցին Բիւզանդիայի, Աթէնքի, Ալէքսանդրիայի բարձ-

րագոյն դպրոցներում ու լոյս բերին Հայաստան: Յոյն ու ասորի քարոզիչները կնճռոտ դէմքերով, կախ ընկած շրթունքներով գրկեցին իրանց աւետարաններն ու պասազրքերն ու ելան Հայաստանից, երբ հայոց աշխարհի փրկութեան շփոթը հայացի հնչեց:

Մեծ Սահակի և Մեսրոպի ցանած սերմերը վարդանանք Աւարայրի դաշտում հընձեցին, ծաղկեցին սքանչելի ձեռագրերի մէջ որպէս արուեստ ու գեղարուեստ, արձանացան հայ աշխարհի երեսին՝ որպէս սքանչելի ճարտարապետական շէնքեր ու վանքեր, բացվեցին հայ կանանց արտում որպէս համեստութիւն ու մաքրութիւն, փայլեցին հայ ընտանիքում որպէս ջինջ հայելի՝ որ բիծ չունի, նազանքով օրօրվեցին հայոց դաշտերում որպէս սէր ու քաղցրութիւն, հրաշագործեցին որպէս տոկունութիւն, կանգնեցին հայոց աշխարհի սըրտում որպէս փրկարար դրօշակ, որպէս անմահութիւն հայութեան, ծառացան որպէս ազատութիւն, փայլեցին որպէս յոյս, բարձրացան որպէս հաւատ ու կազմեցին, յօրինեցին հայկական սրտերի միութիւնը:

Ազատ էր այժմ հայի հոգին, իսկ երբ ազատ են հոգիները, ծանր չեն ձեռքի շղթաները:

Ահա թէ ովքեր են Սահակ ու Մեսրոպ, որոնց անունն այսօր ցաք ու ցրիւ հայութեանը պահ մի սիրոյ օղակով շղթայել ու բերել է ուխտի նրանց սուրբ յիշատակի առաջ:

Բայց ով է տօնում նրանց սուրբ գործի

1500 ամեակը. մենք, ի՞նչ բարոյական իրա-
ւունքով. հայ աշակերտը, որի բերնում հա-
յոց լեզուն մեռել է. հայ աղջիկը, որի
ականջին հայերէնն անուշ չի հնչում.
հայ պատանին, որ հոգու հմայքով չի
կարդում՝ «Մայրենի լեզու, մայրենի բար-
բառ, ախրժ, ընտանի իմ հոգու համար».
հայ ծնո՞ղը, որ շնչում է որդուն՝ «տղաս,
հայերէն մի սովորի, գերմաներէնի ժամանակ
չը կայ», հայ զրո՞ղը, որ Մեսրոպի սղնիւ
բառգիրքը հայհոյանքով ճոխացրեց. հայ
կայէ՛սը, որ Մեսրոպի գրով մահալճիո
արձակեց Աբէլ եղբոր գէժ. հայ կի՛նը, որի
ստինքները ցամաք են իր որդու հա-
մար. հայ ամուսինները, որ իրար չեն
հանդիպում. հայ տգէտ քահանան, հայ
համր ու անարժան վարդապետը, հայ քա-
րացած եկեղեցին՝ որ կենդանութեան ջուր
չունի իր ցամքած աղբիւրում. ատելու-
թեամբ փեռեկված հայը, անզրագէտ, ա-
նուս, մոլորված գիւղացին, անտարբեր քա-
ղաքացին:

«Ամենեքեան խոտորեցան ի միասին և
անպիտանացան»:

Օ՛, լռեմ լաւ է. այլասերման ահաւոր
զրուագներ է ցուցահանդէս դրել արդի
հայութիւնը. և ահա, ահա մթան մէջ տես-
նում եմ՝ էլի գալիս են, Հայաստան են գա-
լիս ասորին ու յոյնը, իրանց գրքերն ու
աւետարանները գրկած... Իսկ պարսիկը՝ իր
նիզակն է սրում:

Այս տխուր, այս սրտաճմրկ պատկերի
առաջ մերթ-մերթ այրված հոգիս գէպի
անմահ Մեսրոպի հոգին է կանչում.

«Դու, որ հանճարիդ հզօր թա-
փով երկնքից խլեցիր հայոց գիրն ու
Հայաստան բերիւ. դու, որ գրի տակ
հոգի դրիր, առ, առ յետ տար, երկ-
րից երկինք բաշխե քո գիրը, որ էլ հոգի
չունի իր մէջ, այլ լոկ մեղցնող առա է
դարձել. չէ որ ասված է. «Գիրն մեռու-
ցանէ, հոգին է որ կեցուցանէ»:

Բայց չէ, չէ... ո՞վ վե՛հ հոգիներ՝ Սահակ
ու Մեսրոպ. զթութեան աչքով նայեցէք մեզ
վրա ձեր անսահման բարձրութիւնից. ձեր
կենդանի շունչը մէկ էլ փչեցէք այս հոգով
ոսկրացած ժողովրդի վրա, ու թող կենդա-
նանայ, ու ձեր ցոյց տուած ճանապարհի
վրա կանգնիւ Վատառող մթնոլորտից թոյն
է ծծում հայութիւնը. ձեր օրհնութիւնը՝
որպէս դեղժալի զրկեցէք այս հեզ ժողովր-
դին: Դուք այդ կարող էք անել, դուք ան-
մահ էք: Լաւ բանը չէ մեռնում աշխարհում,
ոչ հողեղէն, ոչ հոգեղէն. ոչ ձեր մարմինն է
մեռած, որ հայ հողերին է յանձնված, որից
հոգու և մարմնի սնունդ ենք առնում, ոչ էլ
ձեր հոգին, որ ապրում է մեր մտքերի,
զգացմունքների, մեր հաւատքի, մեր զի-
տութեան մէջ: Դուք մեր մէջ և մենք ձեր
մէջն ու ձեզանով կենդանի. դուք արմատն
ու մենք ձեզնում հաստատված ճիւղեր:

Մշոյ դաշտի ալ վարդ, անթառմ, ա-
նուշբոյր գոյգ ծաղիկունք, մեր նախնեաց
արցունքով ցօղված, համբոյրնէրով պաշտ-
ված սուրբեր, օրհնեալ լինի ձեր յիշատակ,
փառք ձեզ, անմահ հերոսներ:

Բենիկ վարդապետ